

Посвящається любезному внуку Андрею Александровичу Щербіте

Чому се по нашому селу, Джигунівці, але не видно, щоб хто по вулиці шлявся? Таки і малої дитини не побачиш. Уранці схопилося сонечко таке веселеньке і зараз обогріло усюди. Де була яка калюжка після учорашнього дощику, не забарилася висохнути, а де ще дуже у холодку залишався сніжок, так і той усе потроху пропадав, бо весіннє сонечко де його тільки забачувало, так його і злизувало. На небі хоч би тобі хмариночка: пташечки співають веселенько; травонька по вгородах зеленіє, як те сукно; дерево, а вже не яке, як та верба, розпукується... Отто десята була масна [2] і Юрія припадало [3] на великодніх святах, так і весна прийшла упору, і до великодня зійшла повідь, і у полі усе якраз іде добре, і от об Юрії ворона у житі сховається, і тим-то на сей день так надворі тепленько і усюди, мов рай, так весело!

Чому ж се, коли на вулиці так гарно і весело, чому нікого не побачиш, щоб хто вийшов на вдвір'я, або город копав, або за яким ділом куди йшов? Еге! Бо то великодня була п'ятниця, так усім таке ніколи припало, що й сказати не можна! У кожному дворі хазяйство робить своє діло: старий, обпатравши кабана, розділя його на шматки і розсила меншими хлопцями, що у хату до жінки, на ковбаси та на капусту на празник; а що треба на дальш, на святки, так посила до молодої невістки у комору; щоб ховала, поки ще до чого дійдеться. А цю невістку узяли тільки що на пущальній, так ще не дуже що тямила по господарству, та ще собі з бідності узята, так і не знала, що і як, за віщо узятися, так тим її і послали у комору, щоб усе поприбирала: яке нужніш, так щоб клала ближче де, на версі, а чого празниками не потребується, так щоб дальше застановила.

Так у неї-бо діло зовсім не поспіша... Чи пересуне що, чи переложить, а сама зирк з комори на дрівітню, бо там її Василь на всі празники нарублює дрівець. Визирне вона з комори та й пита мужика... а об чім? Підіте ж? Так, аби б що-небудь з ним поговорити або хоч подивитись на нього, бо, бачите, не можна ні їй, ні йому діла покинути та й зійтись, щоб

поговорити. Коли ж ні об чім мужика спитати, так хоч глянути на нього, бо, бачите, давно бачились!... О, щоб вас з молодожонами! Як я і себе згадаю, так... ну! усього бувало; і празників не тямив... не тепер споминки! Ех, усе-то минулося!

І Василь же нехитрий! коле колоду та чи вдарив обухом раз або два... та й зирк на коморячі двері... так якраз і є: там Хвенна визирнула... Дивляться один на одного, як тії ясочки... вона пита об відрі, а він їй про мотовило... що-то, якби спустити їх докупі? Так-бо старий, упоравши кабана, приймається різати баранця, так знай покрикує на Василя, щоб мерщій рубав дрова, бо наньмичка вийшла з хати за дровами та й стоїть порожняком, бо нічого узяти, не нарубав Василь; вже вона йому і каже, вже вона і говорить, та знай просить... так ніколи-бо йому: дивиться на свою Хвенну-голубку і, слухаючи, що вона йому ще скаже, нічого не чує, хоч йому що над ухом говорить... А що в нього на думці, так нічого й розказовати, бо і самі здорові догадаєтесь!

А у хаті тієї наньмички кріпко бажають, і ось нехай лишень вийде, то зараз на неї і напустяться: чому забарилась, зачим трохи дров унесла; бо тільки що вчинила тісто на паску, так піч треба дуже нагріти, щоб у хаті було дуже тепло та душно, а то тісто перекисне і паска не вдасться. Тоді лихо старшій невістці, що хоч і третій год, як узята, та ще уперше сама пече паску, бо стара мати, будучи її свекруха, вже стала собі немошненька і сей год не приймається ні за віщо, а тільки, сидячи на полу, порядок дає та знай гримає, звісно, — на невістку: того переложила, того мало положила, то се не туди, то те не так, звичайно як свекруха, що вже знайде, за що моркву скромадити. А у бідної невістки і руки, і ноги трусяться... Оборони боже, як паска не вдасться! Тоді їй провітку не буде: свекруха сваритиметься тд поприкатиме, що за три годи нічого не навчилась і що, хоч і сама йшла з багатії сім'ї, та, мабуть, дома байдики біла, а господарства не вчилася... так сі їй попрьоки пуща найусього! Се ж свекруха; а то і свекор; він хоч і не лаятиме, та мовчачи сердитиметься, що паска невдаха і що йому соромно її нести меж люди до церкви на посвященіє... А ятрівка, що така собі шутлива, та жартовлива, та на прикладки бойка; так та такого

поприклада, таку квітку пришпилить, що і через тиждень сорому не збудеш. А що найпуще, так от тії зовиці! Ті вже по усім-усюдам підуть славити, що невістка не зуміла хороше паски вчинити і не пригляділа, як вона пеклась, та і друге прочеє на неї почнуть вигадувати; а через них і печи раки!

А не хитрі ж і вони! Покинули саму невістку з наньмичкою поратись: вона й муки насіяла, вона й калган, вона і бібки, вона і перець, й сіль, вона усе перетовкла, вона й опару постановила, вона й процідила, вона і діжу з тістом на піч поставила, вона і яєць набила, теперечки збирається тісто місити і паску ліпити, та поки ще до чого, а вона вже так втомилася, що і рук, і ніг не чує; а тут свекруха знай моркву скромадить; треба ж і до малої дитини кинутись, підложити суху пелюшку, хоч трохи погодувати, бо бідне вже давно просить та кричить не своїм голосом. А старший хлопчик лазить по хаті та, не тямлячи, який сьогодні день, що нікому не можна у рот і ріски узяти, знай голосить та докуча матері, просячи папи. А тій бідній матері така халепа прийшла, що не зна, куди і метнутись. Та ще на біду і мужика її нема дома; з її діверя-ми, стало бить з своїми братами, вже підпарубочими, та погнали у слободу на красний торг яку залишню скотинку продати та купити, бач, треба до п'ятої пари борозенного та дійну корову з телям, бо дітвори прибува: у старшої невістки двоє діточок та і менша вже від середохрестя почулася...

Де ж наші зовиці? Еге! Як мати усе їх ніжить, так вони й байдуже! Покинули невістку, а самі і за холодну воду не приньмуться. Забралися собі у противну хату та писанки оправляють, що цілий піст писали. Та й мудрі ж і писанки! Зелені гвоздички з блакитним листям; а кохвейна рожа на усе яйце і не уписалася, так вже і листячко дрібнесеньке вже на самому кінці ледве притулили; були з жовтими хвіалками, були і безконечні. А що найкраща була, так там вже старша, Оришка, що умудрилася, так-так! Тільки поцмокаєш дивлячись! Написала вишневих пташечок, що цілуються, а кругом усього яйця та й підписала слова, таки настоящі слова, що пан Симейон, дяк таки, їх сконпоновав і списав на бумажці:

"Христос воскресє вельце!

Поцілуймося, моє серце", —

так Оришка з її бумажки сама списовала, та тільки, не вміючи письма, на лихо собі почала не з тієї руки, як треба, так хто письменний, той нічого не розбере і не скаже, що воно й є, чи то слова, чи то що надряпано; а як хто неписьменний, то скажи йому, що то слова, то він і знатиме, що то слова написані, і буде дивоватись, що дівка, та ще й неписьменна, зуміла слова списати.

Кому ж се вона таку писанку хорошу та гарну придбала? Еге! Вже пак не кому, як Тимосі, писаревому сину, що отсе після провід подає за нього рушники, а після ушестя, на клечальній, і весілля буде. Так отсе-то вона і збирається на празник після обід вийти до колисок і там з Тимохою гарненько похристосоватися і дати йому тую писанку. Нехай чита, коли зуміє; а вже вона недурно аж чотири шаги заплатила пану Симейону за тую рихтму, як він її взива!

Ся ж писанка Тимосі, а усі прочі понесе вона з сестрами завтра, у великодню суботу, на місто, у город, та, попродавши, накуплять скиндячок, стрічок, шпалерів на голуби, шумихи і усього, чого їм треба; а чого не попродають, так празниками, під колисками, наміняють на горіхи, на мочені кислички, на горохвяники і на усякі ласощі.

От так-то скрізь по усім хатам тогді було, так ніколи вже було нікому і носа на вулицю виткнути, і хоч усе село обійди, так не зострінеш нікого... Аж онде, онде тільки хтось снує уподовж вулиці! То затюпа, то вп'ять за-шкандиба, то прислухається, то озирається, то піде, то стане, то назад вернеться... Хто ж то такий? Може, захожий відкіля, що не второпа, куди йому повернути? Або, може то... та нічого тут довго розпитовати, і нігде правди діти; то-таки без сорому казка, — то Хома Масляк ходить собі по селу та когось вижида.

Що ж то за чоловік, той Хома Масляк? Еге! Ось бачите: батько його був кріпко заможненький і усе чумако-вав; ходив сам по дорогам і сього хлоп'я, Хому, привчав. То от як де стануть зорювати або попасовати, то поки каша укипить, от чумацтво і розказує усяк, де хто ходив, що чував і що видав; а Хома тут і слуха, і найбільш усього, як стануть про скарби розказовати: як один чоловік з дідусем горбатеньким та на одну ногу кривим і на одно око сліпим та слинявим зустрівсь меж горбами; та, злякавшись, той чоловік як учисте того дідуся по уху, так він так і розпався на срібні гроші, аж тільки забрязкотіли; і той чоловік так розбагатів, що не можна й подумати, та вискочив у пани і усе на подушках лежав. Другий розказовав: як п'яниця пізно увечері йшов з шинку, а тут йому з березника назустріч шкандиба рижа кобила, коростява та сапата; нечувствений п'яниця піткнувсь на неї та й попхнув; а вона так і розсипалась у золоті копійчки, що цілісінький тиждень переносив у заполі; перестав пити, купив левадку, постановив вітряк і довіку їв хліб.

Так оттакого наш Масляченко як наслухався, так йому вже і не хотілося трудову копійку заробляти, а усе думав: "От як знайду скарб один і другий, тогді вже разом розбагатію і накуплю усього, чого треба".

Як же поховав батька, так тогді зовсім покинув господарство: усе знай водиться то з донцями, то з старими запорожцями, що як прочули про такого, так до нього як плав пливуть. Один розказує, що ген там, у Маяцькій Засіці, які-то печери довгі та глибокі, позавалювані бочками з грошами золотими, діжки з срібними рублями, казани з мідними п'ятаками, і що він против того скарбу знає замову і зараз усе може узяти, тільки нема чим довести того добра. От Хома і дає пару-другу волів, і посила, і жде: ось-ось хура з усякими грішми прийде, ось прийде; не треба буде тогді робити, тогді усього понакупає і розбагатіє... Фіть-фіть! Нема хури, не вернулися воли, і запорожця, хто зна, де його ськати, та й як його звати не зна, бо Хома, було, ніколи не розпитує, що за чоловік і відкіля? а так, без усього усе йому віддасть та і дожи-да. І вже, було, ніколи не скаже, що його обмануто, а тільки каже: "Чоловічок добрий був; мабуть, йому яка причина сталася".

Оттакі-то добрі чоловічки, як разів десять понавідова-лися до нашого Масляка, так і zostався він, сердека, піший! Жінка, було, гризе йому голову і уранці, і увечері, так нічого; він усе своє: усе з добрими чоловічками водиться! Сі ж як побачили, що вже нічим йому за тими бочками посилати, так стали йому казати, що у таким і таким місці є скарб-жінка, і не дуже глибокий, тільки на викуп потребує намиста, очіпків, серпанків, плахот і усього жіночого; тільки се положи, то він так зараз і дасться; а добра — добра озьмеш, так видимо-невидимо!

Сеє слухаючи, наш Масляк аж танцює! Повіднімав у жінки уся її худобу, віддав доброму чоловікові і сподівається: ось-ось прийде, ось-ось привезе. Пішов і сей добрий чоловічок за тими, котрих тільки і бачили! Дальш так роблячи, звівсь наш Масляк нінавіщо і жінку мов у старці пустив. Нема ні на ньому, ні на жінці, ні на діточках і одежі доброї; а їсти, коли жінка не заробить, так і ложки гуляють.

То просячи, то плачучи, протурила його жінка об середохресті на заробітки, чи не добув би чого ік святу, щоб було чим розговоріть. Потяг Хома до слободи верстов за сім і йде і усе своє дума, як би то на скарб наскочити, забрати його та тоді б і гадки не мати. Аж ось... дивиться... назустріч йде дідусь старенький, маленький, горбатенький, та ще зігнувсь від старості, так мов при самій землі. Пика йому невмита, волосся розкудочене, ніс невтертий, слина з рота так і б'є, аж запінився по усій бороді.

Хома з радощів сам себе не тямить! Чув, що і як треба у таким ділі робити, зараз підбіг до дідуся, втер йому ніс, обітер йому рот... нічого! Дідусь не розсипавсь, а тільки... мугиче щось таке, та, веселенько усміхаючись, знай йому низесенько кланяється.

Хома дума собі: "Чому сей скарб та не розсипається? Еге, знаю!" Та з сим словом хряп дідуся по щоці... а той бебех об землю... Еге! Та й лежить цілісінький, і скиглить, і плаче, і стогне, і нічого не говорить. Хома подумав, що ще трохи його товкмачив, прийнявсь лежачого шкварити... дідусь не розсипається, а Хома знай його бебехами годує...

— А що-то ти, чоловіче, робиш? За що ти нашого німого старця б'єш?
— обізвався до нього чоловік із наду-лісся та й гукнув на товариство; а ті так і вискочили з лісу, оборонили старця, а Хому, що хоч було і кинувся навітікача, одначе ж піймали, руки йому скрутили і відпровадили до волості. А той дідусь та був собі зовсім каліка, та ще й німий, і йшов по селам прохати милостини; оттут-то його наш Масляк зламав і почав товкмачити, думаючи, що він є скарб, "так нехай, каже, розсиплеться". О, щоб тебе! ї сміх і лихо з ним!

Як же потягли і нашого Хому, так буде знати! Перш приперли до волості; обіськали, розпитали, — нема і дома нічого, і у кишені гуде; ну, так його у холодну, а самі прийнялися допроси та лепорти писати, та було і забули; а далі схаменулися та й відпровадили у суд. А там звісно, якби Хома мав що, так один перед одним дещо б надряпали та й відпустили б його любенько, а то'як прочитали допроси та подивилися на карлючки, що писар, підписуючи, униз позагинав, що, стало бить, хоч наплюй на нього, а узяти нічого, так його і ув острог, а тут і почали писати — не против ночі розказуючи — справки, та очні ставки, та свідительські показання відбирати, та... куди! усього і не згадаю, і не вимовлю, як там у суді зоветься; а тільки звелось на те, що таки Хомі дали добру прочуханку та ще узяти і підписку, "що, каже, доволен і жаловатися нігде не буду", та на самий чистий четвер і відпустили.

Отсе ж вже надвечір, як православні люди збиралися на страсті з свічечками йти та усю ніч молитися богу, а наш Хома Масляк після парлації ченчикує додому, аж зирк — циганка сидить на степку. Ще не провчений, Хома, щоб-то швидше добрести додому та провідати жінку та діточок, — ні; він ще до тієї циганки. "Поворожи, — каже, — мені, чи швидко я розбагатію?" А та йому і почала: "І щасливий, і таланливий, і у щасті, у багатстві поживеш; а коли збрешу, то щоб на мені сорочка пополотніла, щоб я мертвої зозулі не побачила, щоб я на своїх похоронах поросятиною подавилась! От що! А ти, дядьку, дожидай; завтра до вас у село приїде наш старший, так ти його не прогуляй і усе дожидай; він селом у вас їхатиме та і навчить тебе, де твій талан і де твоє щастя. Тепер іди здоров". От Хома і потяг додому. Прийшов, аж хата пустісінька,

і духу нікого нема, і кілочком заткнута; бо його жінка, чувши, що з мужиком сталася біда, а тут ік празнику нігде було нічого узяти, забравши діточок, пішла на усі празники до своєї братової.

Постукавши скрізь і побачивши, що притьмом нема нікого у хаті, Хома постояв, посумовав, далі і приліг на приспі та тут і заночовав, дожидаючи, хто-то завтра прийде і який йому товк дасть, що як би то той скарб знайти.

Оттож то наш Хома Масляк у великодню п'ятницю ходить по Джигунівці та розгляда, чи не їде якийсь-то старший, що про нього циганка казала. Ходить собі уподовж вулиці, та знов вертається, та вигляда, а до жінки і до діток йому і діла нема! Йому байдуже, що вони у чужій сім'ї празник приймають і чужою паскою розговлятимуться... аж зирк! Щось з'їжджа на міст... Хома так і кинувся назустріч...

Їде то жидівська бричка, пара коней у шлейках, по-жидівськи у дишел запряжені; погонич сидить у суконних штанях і у юпці, скрізь повимережувана і з китицями, мов у венгерця, що з ліками ходить, а на голові превисоченна шапка з углами на усі боки. Машталір той знай своїх патик поганя, та не батіжком, а на кнутовищі у нього удка з здоровенним крюком; і він знай цмока, та тою удкою усюди помахує, та ньока, та приговорює химерно, не так, як усі люди коней поганяють, що — "ньо, паді, ше-велись" — або що, а він все мов приспівує: "передні з нами, задні за нами: а усіх просим вас: ідіте до нас, до нас; усіх приймаємо, усіх скликаємо".

Роззявивши рот, стоїть Масляк і слухаючи дивується, що се таке є? Аж ось під'їхала бричка, і з неї виліз, та так проворно, вже стар чоловік, чи купець-москаль, чи жид-шинкар, не вгадаєш. Борода б то йому і є, так цапина та ще й рижка, очі сірі, та так і бігають, брови, густі, та довгі, та широкі, так і напружились, як щетина. Ніс довгий та карлючковатий і на кінці загострений, ніби шпилька. Губи тоненькі, а рот... так від уха та до вуха, а як заговорить та роззявить його, так здоровенна голова з шапкою зовсім улізе; а у роті зуби притьмом свинячі. Каптан на ньому

китаєвий, широкий та довгий, а пущє полотнище ззаду: так і волочиться, мов у тієї жінки нашого повіреного, що як була міщанкою, так ходила у спідницях, а як мужик її шморгнув у дворяни, так почепила таке плаття, як на справжніх панях, що хвіст так і волочиться. Закавраші у каптана теж довгі, що усі пальці закривали; коса з мишачий хвостик теліпалась з-під високої дуже шапки з вуглами та з китицями. Ноги у жовтих чоботях з пальцями, мов рукавиці, а на п'яті теж був палець, як у собаки; а скрізь її пальці пролазили когті, мов у kota заморського.

Оттакий-то козак як скочив з брички, так би усяк злякався, а Хомі і нужди мало: так пильненько та веселенько на нього дивиться і зараз полюбив його, мов дядька рідного, та зняв шапочку і уклонивсь йому. А той... ось слухайте, люди добрі, що тут буде! Замість того, щоб і самому зняти шапку і сказати або добридень, або гюма-гайбі тобі, — ну-ну! Він і шапки не зніма, і не поклоняється йому, а сказав: "Наш єси, приятелю!" — та й узяв за руку Хому і пішов з ним дорогою і розговорює; а маш-талір ззаду коней поганя, та свистить, та знай своє приговорює: "Попавсь, попавсь; наш буде, нас не збуде..." — а Масляк і байдуже, у яку кунпанію ускочив.

От як ідуть, той, що з Хомою, і каже: "Ти мене, чоловіче, не знаєш?"

— Ні, дядюшка, — каже Хома.

— Будеш опісля знати і дяковати; а тепер не зови мене дядюшкою, бо я швидко тобі стану за рідного батька; а зови мене пан Юдун.

— Добре, пане Юдуне! — сказав Хома; а далі йшли, йшли, от Хома і питається:

— Чи ви, бува, не з жидів, пане Юдуне?

— А по чім ти відгадуєш?

— Та так щось, що ви на речах збиваєтесь на жидівство. (Бо й правда, що сей Юдун дзидзикав, мов справжній жид.)

— Ні, каже, я не жид, а тільки щирий їм приятель. Чи не знаєш, чоловіче, де тут постояльний? Треба коней поговорити і за діло приніматись.

От Хома і привів їх до постояльного.

Ось тут-то що було, послухайте!

Ввійшли у велику хату, Юдун не перехрестивсь і шапки не зняв, так і сів; а на нього гляючи, і Хома не хрестивсь, а тільки, шапку знявши, сів біля нього. Шинкар не виходить, а Юдуну і нужди нема; зараз ляп себе по кишені, щось і забрязкотіло, він і вийняв з кишені повну пляшку з сивухою і чарку, налив її повнісіньку та разом і ковтнув не хрестячись, і "будьте здорові" не сказав. Далі налив ще та й каже Хомі: "Пий, чоловіче, коли хочеш з нами у товаристві бути; не дуже на те дивись, що розказують; як їх слухати, так і скарбу не ськати. Пий, кажу тобі, у мою голову". Хома вже давно позабував, який тогді день був і який гріх пити, найбільш тогді, горілку; аж стрепенувся, як побачив чарку, і аж обидві руки протяг до неї; а Юдун йому подає та й каже: "Пий же, синку, мовчачи, та не мотай рукою" (себто не хрестись. Бач!). У Хоми аж жижки трусяться, — куди вже тут хреститись! Мерщій за чарку, та, не обмокуючи губ, так і влив прокляту чортової роботи сивуху прямо у пельку... Як проковтнув... і став не свій!... І дивиться, і нічого не бачить; повітріщав баньки і не тямить нічого. А Юдун ляп себе по другій кишені та й вийняв ковбасу, та тільки не наську, а німецьку, от що і свининою, і кошатиною, і конятиною начинена, от — коли знаєте — що пани, цураючись нашої, у німців купують та усмак їдять. Відрізав гарненько скибочку собі і Маслякові... А він, тютю дурний! глита, мов попів мурло!

Закусивши любенько, от Юдун підніс уп'ять по чарці та й ляснув себе по щоці... аж так і вродилась пряжена яєшня... От Юдун з Хомою і

прийнялись її уписовати. Трощить її Масляк на усі заставки, аж за вухами лящить. От до нього можна примінити: "чи зна пес п'ятницю?" Хоч же він і доглядівся, що у Юдуна пальці довгі, чорні, мохнаті, та криві, та з предовженними закарлюченими когтями, та йому і байдуже; він після горілки та після ковбаси ще дужче полюбив Юдуна, і йому нужди мало, хоч би він був з п'ятьма руками.

Беседуючи, випили і по третій. Юдун покрутив свої пальці, аж так і вмилося на столі печене поросся, та аж шкварчить, таке гаряче. Сокрушили й те; Хома аж кісточки пересмоктав. А як поїли усе, от Юдун устав і каже Хомі:

— Давно вже я на тебе націлив, приятелю, за те, що ти не робиш так, як у вас дурні роблять. Не дуже хапаєшся того хліба робити, не дуже об господарстві убиваєшся, а усе водишся з люб'язними мені людьми. Не дуже дбаєш тую худобу, а розсилаєш її по скарбам; горілочку вживаєш, з людьми заїдаєшся, жінку товчеш, а за усе сеє ти миліш мені і брата рідного. От я тебе і знайшов і тепер ще дужче полюбив тебе і за твоє послухнян-ство, що ти не дуже дечого споминав, а потрапезував зо мною, так за те я тобі стану у великій пригоді. Я усе знаю; знаю, що ти хочеш знайти скарб...

— Хочу, таточку, батечку! — перехопив Масляк, та аж до ніг припав, та просить, щоб навчив, де його знайти і як узяти.

— Але, синку! — каже Юдун. — Без мене ніхто не знайде, і коли хто не мій, то й не озьме. Завтра звечора у вас заходить празник (та сеє кажучи, так скривився, що ще гидший став); так ти не ходи з людьми... куди там вони йтимуть..." (бачите, йому тяжко було сказати, що йтимуть до церкви), а надвечір прийди на узлісся та й дожидай, а як побачиш, що неначе свічечка пала, так ти і піди за нею, куди вона тебе заведе. А там — вже моє діло; будеш дяковати. Прощай, мій милий синку.

Дивиться Хома, що Юдун пішов, та не відчиняючи дверей, вже його і нема... щез! Хома подививсь у вікно, нема машталіра з бричкою, і коней чортма, і ворота зачинені і засувом засунуті. От і дума: "Що се таке?" Аж ось шинкар вийшов з кімнати і каже: "Чого ти, Хомо, прийшов і чого у хаті сам собі гомонів? Іди додому; тепер не такі дні; я й проїжджих не приймаю, хіба доброго чоловіка проти ночі; та й продажі на горілку тепер нема; ми, благодарю бога, не жиди, знаємо християнство". Почухався Хома, став озиратись, дивиться — на столі поросячих кісток нема, а у роті чує смак від яєшні і меж зубами зав'язла поросятина. Дій його честі!... Сюди-туди переминається... далі шморг з хати мовчки!...

Чудний мені наш Хома Масляк! Як таки він нічого не второпав? Коли б сказати п'яний був, а то ж, визволившись з-під калавуру, ні ївши, ні пивши, поспішав додому, не вечерявши, та натощака ж і по селу блукав, поки з Юдуном пострічався. Так як він не розглядив і не розчумав нічого? А тут усе видно, як скло! Чому у Юдуно-вого каптана заднє полотнище таке довге, неначе у паней? Еге! хвіст закривало. Чому на ньому така висока шапка та ще з вуглами? На роги-бо надіта. Чи чоловіча ж на ньому твар? І у річах він дзидзикав, мов жид. Аж ось і стало, що то був чорт, справжній, настоящий чорт! Адже усяк, хто бачив чорта, усяк розказує, та й патрет його бачимо, що він з хвостом, з рогами, з цапиною бородою, з карлючкуватим носом, з предовженними пальцями та з карлючковатими когтями; а тут так усе і було. Та й у речах пізнати можна було: адже чорти ні по-якому більш не говорять, як по-жидівськи. Еге! от що! А як сказав, що зовуть його Юдуном, так тут вже хіба дурень не догадався б. Адже звісно, хто Юда; а то ще старше його, Юдун. Се так примером будучи сказать: кого величають "ваше благородіє", а того вже "ваше високоблагородіє"; то Юда, а то Юдун. Справка чистая! Ну ще ж: увійшли у хату, Юдун не хрестився.; се ще дарма, бо є й пани, як жиди, що не хрестяться, увішедши куди у хату; так їв же ковбасу! Еге! Отут-то і причина! Що було Маслякові не догадатись, що який се жид, що їсть ковбасу і поросятину? Коли ж сеє усе їсть, так він вже не жид, а певно чорт; та чорт і через роги, і через хвіст, і через руки, і через ноги, і через імення, і через ковбасу, і через порося, і через усе, через усе, чорт та й чорт. Хоч до ста баб не ходи, а видно було, що то справжній чорт. А

Масляк не пізнав. А якби було пізнав, то, певно, від нього, а, може б, і від скарбу, відцурався. Тут же, як увесь глузд загубив і прийняв чортяку за доброго чоловіка та ще й батьком його назвав і аж до ніг його припадав, так тут вже не жди доброго! Ще б і тепер можна б діло поправити, так йому усе байдуже, і він вернувсь у село, і, йдучи, більш ні об чім не дума, "коли б то швидше до завт-рого, щоб піти на узлісся та побачити, як свічечка палатиме...". Та з сею думкою прийшов до свісті і, не заходячи у хату, нужди мало ні про жінку, ні про діточок, і чим вони розговіються (гаразд, що сам розговівсь у великодню п'ятницю ковбасою та яєшнею. О, бодай тебе!), пішов на тік, заліз у соломку, тепленьку, любеньку, там і захріп після чортячого бенкету.

От же і великодня субота. От і сонечко заходить. Смерка. Ударили у великий дзвін до церков на одіяніє... Хазяйки мотнулися лагодити усе на завтра; горшки постановили по печам: ув однім борщ з яловичиною, у другім капуста з свининою, іще юшка з локшиною та з молодого бараниною, печений гусак годований з підлевою та на закуску молошна каша. От постановивши по печам, затушковали, нехай стоїть, щоб завтра вже, ради празника, не поратись коло нього. Далі стара звеліла невісткам послати на стіл скатерть та й становити усе, що треба завтра на посвященіє. Постановили зараз паску... Та й мудра ж придалась!... височенька, легесенька, чепурна, не репнула; а як її помазали зверху шапраном, так аж полискується, жовта та прежовта! Хоч би і у якого пана така була!... Затим-то старша невістка, уносячи її у хату, йде і землі від радощів під собою не чує, бо бачить, що як уздріла її свекруха, так і видно, що радесенька, і не грима на неї, і хоче б то всміхнутись, та здержується, щоб невістка не накопила губи, що вже вона все зна. От свекруха, оглядівши усю кругом, бачить, що нічого притьмом сказати, та усе-таки, звісно як свекруха, зирнула на старого, що лежав на полу, спочивав після трудів, та й каже: "Як я ще була дівкою та жила у дядини, то, було, як спеку паску, так отака!" Та й приміря рукою у аршин заввишки.

Отже ж невістка таки сього їй не спустила та зараз і відрізала: "Адже ж ви, мамо, і тутечка усе порядковали: і чого скільки положити, і як

запарювати, і місити..." Нічого свекрусі робити, перехопила зараз і каже: "А баранець де?"

От постановили невістки і баранця, і поросся, і крашанки, і сало, і солі грудку, і хріну корінець, і усе, та й покрили хустками, у чому завтра нести усе на посвященіє.

Се ж пораються невістки, а дочки, дівки де? Еге! Звісно, що мати їми не так орудує, як невістками. На невістку скаже: "А внеси, доню, дрівець; а затопи, доню, піч; а перестав сюди, доню, жлукто...", та усе доню, та усе з ласкою. А на дочку так усе гримаючи: "Чи довго тобі казати, щоб ти достала оттам борщ та пополудновала; чи ти, дурна, знаєш, що як ти обідала, та й досі нічого не їла?" Або: "Чи договорюсь я тобі, щоб ти покинула прясти та ляговилась швидше спати? Бач, яка неслухняна! Лихо з нею". Оттак-то усі матері нападають на дочок. Так і тут: мати застановила дівчат-дочок свічку засвітити та перед образами приліпити; голуби, що наробили за піст з шпалерів, попричіпляти до стелі... Далі й гримнула на них: "Та доки вам там возитись? Ідіте швидше та вбирайтесь гарненько! Хіба не чуєте, що до церкви дзвонять? Але усе кричи та ворчи на них!" А далі каже невісткам: "А ви, мої невісточки-голубочки, змийте з мисника, попереполощіте мисочки, талірочки, ложечки поперемивайте, батьків ніж вигостріть печене краяти, лавочки позмивайте, хату виметіть та вже хоч не дуже прибирайтесь, а поспішайте до церкви".

Далі озирнулась до старого, аж у нього слізоньки на очицях. "Чого-бо ти, Уласе, мов журишся? От празник заходить, хвали бога та повеселішай. Уставай же, уставай та йди на одіяніє. От бач, яка паска у нас хороша придалась? От і печений баранчик, і поросятко дуже мудро спечене... Та таки і усього удоволь, як і у людей; нічого гнівити бога милосердного!..."

— Та я ж отее, Домахо, лежу, дивлюсь, що тут напорано, та й згадав, як ми з тобою побралися: не було в нас ні кола ні двора, як там кажуть: без чарки горілки і без жодної хусточки відбули весілля своє; не було в

нас ні батьків, ні людей, ні музики, нікому і ні під що було танцювати; звісно, хто до сиріт та ще й до бідних піде? Не встигли одружитися, ти по наньмам, а я в батраки... усього випили!... Тепер же гляди, Домасю! є й хата, є й господарство, діточками бог благословив і усім нас на-градив, що й самі доволні, і є бідному за Христа ради подати. Спасибі тобі..." Та як скочить з полу, як пригорне до серця свою стару, як заплаче гірко, і каже: "Спасибі тобі, моя старенька! Через тебе, через твою добрість, через твої труди нас бог благословив усім, усім. Ходімо ж до церкви, подякуймо за його милості! Я усе одіяніє простою у церкві: чи дасть бог діждати на той год! Та й ви, молоді, не барітесь, ідіте швидше до церкви та не сидіте на цвинтарі: там тільки пустота та гріхование. Стійте у церкві та слухайте, ніч не довга, не забаряйтесь Христа дочитатись, виспитесь опісля". Сказав та й пішов тихою ступою, підпираючись паличкою.

Стара стала богу молитися, поки молоді поубираються, а ті собі і мотнулись: от дівчата кинулися у противну хату; а там на стіні край віконця дзеркало в них було, так шматочок, як з п'ятак; де-то чи купили, чи випрохали у панськім дворі та й приліпили тістом до стіни. От і кинулися до того дзеркала скиндячки на голову собі покладати, коси квітчати, намисто на шию чіпляти; плахти, запаски, червоні баєві юпки, суконні панчішки, червоні черевички... повдягали нові білі свитки, шитими рушничками підперезались і пішли собі мовчки, як тії павочки...

Поки ж вони одягалися, невістки знай у противну хату рип та рип! То буцімто вогню достати, то чаплію узяти... а тут аби б уздріти, як вийдуть відтіля дівчата, бо й їм, молодцям, треба було кинутись до дзеркала, так при дівчатах-бо не можна: зараз сміятимуться, що й замужні, а чепуряться; хіба без дзеркала вже і не вберуться? Як же вийшли дівчата, то й кинулись молодці до того дзеркала: бачите, у старшої невістки два очіпка, один блакитний, другий вишневий, та третій кораблик; так вона хотіла приміряти, що їй буде краще до лиця, чи який очіпок, чи кораблик? Так як ти його без дзеркала вгадаєш? А молодша невістка дурна ще, недавно пішла заміж, не зна, що до чого: хотіла пак голову пов'язати

платком, так старша не звеліла, бо для такого празника звичайніш узяти на голову очіпок. От як вирядились, пішли і сі.

А там і парубоцтво з старшими, жонатими братами, попідголювавши чуби, повдягавши нові свити з уразівського сукна, підперезавшись штепненько, повбували нові шкапові чоботи з підковами, що ще з п'ятниці мокли у дьогті... звісно, діти заможного батька, так їм-то у розкоші і жити! Побравши нові шапки козацькі, повалили лавою до церкви; та не до церкви; вже щоб парубок та так прямо і дійшов? Е, ні! Ще їм треба побіля цвинтаря засідати, та як йтиме купка дівчат, так треба кинутись на них, розпудити їх, ту вщипнути, ту помняти, тій тусана дати... А там ще й на цвинтарі, і там не без іграшок: де побачать, що на рундуках полягали дівчата, так їх і поперекидають; або де купка сидить, то підкрадуться та по-ведмежому і ревнуть... а ті схоплюються, біжать, регочуться, лають... Що-то молодії літа! Було се колись і за нами! Ех! Та минулося! Що вже і споминати!...

А батьки, і матері, і усяк старий народ, усі у церкві; повнісінька набралась. Стоять з позасвічуваними свічками, хто слуха, а хто і окунів ловить, слухаючи, як славно чита одіяніє попович-хвилюзоп, що відпросився з бурси на празники до нас у село. Та що за голос! Чита, а сам, як кармазин, червоний від натуги, піт з нього так і котиться, а він викрикує та голос виводить не на точках, а де строфа кінчається; хоч на половині слова, то так і викрикне, аж луна по лісу піде у одчинені двері. Так гарно, так гарно, що усе б його і слухав. Ну, та й звісно — пак: вже він не даром в бурсі вчиться: він на те хвилюзоп!

Де ж наш Масляк? Може, він біля поповича стоїть та прислухається, як той гарно чита? Або, може, притулившись до стіни промеж старих людей, та туди ж з ними дріма? Або чи не у тій купці, що ген у куточку, зібралися круг пана Симейона, нашого таки дяка, та слухають, як він там шепчучи розказує, яке то лихо людям буде, як народиться анцихрист та буде православних людей мучити, а за жидів заступатись і їх жалувати; як набіжать гоги та магоги, [4] мов кримська татарва, та у тих людей, що не шанували духовного чину та не становили часто обідів, та будуть усю

худобу одбирати та нею жидів та циганів наділяти; так, кажу, чи не промеж тими слухате-лями і наш Хома? Не знаю! Якби пак там був, то, може, сплакнув, слухаючи пана дяка, як і старий Кирик, що слухав-слухав, плакав-плакав та, дивлячись на дяка, що той аж употів розказуючи, вийняв з кишені гаманець, розв'язав та й дав цілісінького п'ятиалтинного на молитви дяку; от таке б добре діло і Масляк зробив би, якби там був; так не було ж то його там... так і по усій церкві його не видно... Та де ж він?

Але!... Де! Він того не забув, що приятель його Юдун та наказував йому добре, щоб звечора, як люди зберуться у церкву, так щоб він вийшов на взлісся; отже-то він туди і потяг, ще тільки сонечко стало спускатись на захід. Ліг, сердешний, край взлісся і дожидається від свого приятеля Юдуна звістки...

Аж ось... ще не гаразд і смеркло, а вже дальш у лісі запалала мов свічечка, та не так горючи, як таки свічка, щоб огонь був або червоний, або жовтий, а чортячим огнем, як горілка горить, синім огнем. От наш Масляк так і здригнув, та не з переляку (бо вже побратавшись з старшим чортом, він вже маненьких зовсім не боявся), а з радощів, що от Юдун не збрехав і що от-от дасть йому скарби; побачивши тую свічечку, мерщій до неї, а вона від нього дальш у ліс; він за нею, а вона від нього, та усе дальш, усе дальш у ліс... Аж засапавсь наш Хома, бі-жучи до неї, так не дожене. Вже вона його і далеченько завела, вже Хома, чіпляючись за голяки, то за пеньки, порвав і матню у штанів, і рукава у свити, бо так навпростець і чеше: по колоддям спотикається і вже не десять разів лобом ціловався з хамлом, що попід ногами йому плуталося, і вже й шапки катма, та йому і байдуже: хоч усього рішитися, бо от вже швидко добіжить до свічечки, от-от схопить скарб... Тривай лишень, Хомо, Миколу звалиш, як там кажуть. Біжить-біжить, аж ось йому назустріч двоє маненьких чортяточок: хоч на них було і платтячко дівоче, та тільки наскрізь і світиться: і руки голі, і шиї голі, точнісінько, як на панях, що у городі берлинами роз'їжджають: а самі ті чортенята чорні, мов циганчата. От зараз і кинулись до Масляка та й загир-готали не по-нашому, а по-панськи, як той хранцуз вчить паненят, що таки у нашому

селі. Масляк вилупив на них очі, дивиться і нічого не второпа, що вони йому і говорять. От чортенята зареготались, та і каже одна одній: "Ми думали, що він пан який та й заговорили до нього по-нашому, по-хранцузьки; аж він, бачу, сього не втне". Та й стали кивати на нього та й кажуть по-своєму: "Ало, мусье, ало; вене ісі [5]". — "От коли по-собачому, — каже Хома, — то і я розберу, бо чував, як панський Іванька розговорює з кгарсоном". Та і пішов за ними. Недалеко відійшов, аж ось тут Юдун і є, стоїть і дожида його. Жупан на ньому добрий, рукава з вильотами, і вже хоч із-під жупана і висить предовжений хвіст, та Юдун його не хова, а Хома його вже не боїться. Протяг йому мохнату руку з карлючкуватими пальцями, узяв Хому за руку і повів за собою до шатрів та й каже: "Добре ти зробив, що прийшов; будеш мене довіку згадувати. Ануте!" Як се тільки гукнув, так поли у шатра і впали, а під шатром, чого то там не було? За довгими столами, скатертями понакриваними, сидять чорти з чортихами, попарувавшись. Та що ж то за порозряджувані! У яких то каптанах! У яких ребронтах! Тільки вже ні під квітками, ні під пір'ями, і ні під яким брилем, і ні під якими кучерями не можна було поховати рогів: так і стирчать. Таки усі були, як наосяще городське панство.

А на столах страви-страви, так батечку мій! Там і усякого м'яса і печеного, і вареного, і в юшках із підлевою, там і яєшні, і третій хрін з сметаною до поросятини, і холодцю з раками і з просолоною осятринкою; було там і сахарне морожене, що москаль у городі продає, і хвиґи, і родзинки, і чорнослив, і горіхи самі мишаловки, і павид-ла усякі... Та чого там і не було! Миски, і тарілки, і ножики з виделками, і ложки, усе ж то срібрянні; чарочки усякої міри і стакани — усе хрустальне, так і сяє, мов у тій лавці, що об ярманці у городі ташується. А пляшок же то пляшок з напівками? Було і ренське, було і донське, що по четвертаку бутилка; були усякі вина, і червоне, і жовте; були пляшки і засмолювані, і дротом позаплітувані; була і вишнівка, і тернівка, і дулівка; було і пиво кабацьке, так, дешевеньке, для усякого розходу, та був і грушевий квас, вже спитий. А усякі горілки окрім стояли; та й до біса ж їх там було! Була і пінна, і полу-гарна, і запіканка, і полинькова, і корінькова, і на калган, і на соснові шишки гната... усяка, усяка була, якої який чорт забажа, так усяка йому й є. Придбали добре; мабуть, не боялись ні об'їздчиків, ні

вийомки. Пожалуй, так далеко у ліс забравшись, так можна не боятись і самого главного повіреного з корчемним засідателем. Нехай би де у дистанції так розташовались, дали б їм зараз перцю, хоч би і перечорт був: зараз би потаскали у поліцію, та затасовали б у яму, та к допросу... пляшки б і усяка посудина порозпропадала б і вже й не шукай, а сам, хоч би самий старшенний чорт, сидів би поти у ямі, аж поки не зніс би грошей за усяку пляшку, як і за відро. Вони і чорту не подивляться у зуби, знаємо їх!

От як отсе усе Хома Масляк розглядав, зараз Юдуп йому і каже: "Моєї дев'ятої жінки пасербиця та усьоме йде заміж ще за парубка, так я отсе справляю весілля. Сідай, Хомо, з нами, повечеряй, а діло наше буде опісля". Та й посадив його біля чортихи, що сама собі без пари сумовала. Сів наш Масляк і розперезався, щоб-то добре і наїстись, і напитись на чортячим весіллі. Піднесли йому горілки, і випив таки повну та не віддихаючи зараз і по другій; от і поставили йому на таліроцці капусти з яловичиною; він і прийнявсь за неї... Як хлисне, як опечеться!... Аж сльози йому покотилися, трохи не крикнув. Зроду пак не їв срібною ложкою і не знав, що треба студити. От чортиха і стала його вчити, як тою ложкою треба їсти і як м'ясо кряти. Тільки ж він з сею чортихою заговоривсь, зирк! Вже талірки й нема, вже її і зчистив чорт'юнок у куртці, що талірки переміня. З голоду, мабуть; може, три дні не їв, так став гостей обдурювати: який задивиться, так він зараз талірку і хвата, хоч би зовсім і не почата. Десь бачив, як у великих панів хлопці роблять. Так Хома пустивсь на хитрощі: як йому подадуть яку страву, то він одною рукою придержує талірку, а другою мота; як вичистить зовсім, тогді і ткне її у зуби хлопцеві. А напитки, тільки якого наллють, так мерщій у пельку. Не дуже і до чортихи озивався, що усе його заньма-ла, і дещо вигадувала, і лискотала його потроху.

Еге! Та хоч наш Масляк пив усякїї напитки, як сам опісля розказував, що, каже, "пив мадеру, шатай-моргай, шатай-на-хвіст, реєвее, барбоське, шальпанську і порчене пиво", [6] і чого то він там не пив, та зовсім же то не п'яний устав із-за обід. Бо тільки що поуставали, зараз Юдун і гукнув: "Музика, грай!" Де у чорта вона і узялась! Аж шестеро

жидків, хто на скрипку, хто на баса, хто на дудку, на цимбали, на бубен, так і вчистили метелиці. Як же піднялось усе чортятство... батечки! І сам старий Юдун туди ж за молодими, аж засапався. А Масляк же то наш, так той-то щоб удружити своєму названому батькові, так той-то носиться, от вже носиться! Трьох чортих перетанцював, усі чоботи свої пробив, вибиваючи гоцака, і ще ж було ухопив двох свіжих чортих, що повіряджувалися дівками і коси на голові поклали, і скин-дячки положили, і плахти почіпляли, от ухопив їх та й гукнув на музику: "Грай дудочки!" Так Юдун прийшов до нього, узяв за руку та й каже: "Годі ж, годі, угамуйся. Вже, бач, розсвіло, се вже наша ніч починається; треба молодих спати класти. Коли схочеш, побудеш з нами до вечора; то підуть приданки з перезвою гукати, коли-то ще до того дійдеться, то й ти з ними погуляєш, а поки я об твоїм ділі поговорю".

— Батечку, голубчику! Що хоч роби зо мною, тільки дай мені знайти скарб, хоч з півсотні діжок з золотими... — так казав Масляк, усе низенько кланяючись Юдуну.

— Що вже півсотні їх і прохати! — каже Юдун. — Се і мені соромно так трохи тобі Дати. Я сам знаю, скільки і чого тобі дам. Буде на увесь твій вік; живи, пий, гуляй, на що хоч трать, усе в тебе будуть гроші безпереводно. Тільки чим ти мені віддячиш?

— Та що потребуєте, — аж крикнув Хома, думаючи, що от-от на нього гроші так і посиплються, — що потребуєте, усе перед вами; хочете душу узяти, зараз вам її і заручу, тільки дайте довше погуляти.

— А на чорта мені таке сміття? — сказав Юдун. — Душу! Та вона вже давнісінько моя. Та й прислужився добром! Знай, друже, такої мізерної душі, як твоя, в мене і послідній хлопець за нух кабаки не озьме. Ми і з кращими вже не знаємо, куди дітись. Було колись, так давно, що і за такою паршивою душею, як твоя, так усі табуром ходим, щоб її заповнити, бо дуже в нас, у пеклі, було просторно і ніким було орудовати. Самі чорти усю панщину відбували. А тепер вже не так; не таке вже, спасибі людям, і пекло стало, як — коли чував — пан

Котляревський списав. Перш було, як який грішний попаде сюди, так і то навдивовижу; та й то бували все то душогубці, то змінники, то харцизяки; а як колись раз привели одного скоромника, що в середу їв, мов той цуцик, скоромне; а жінку, що від живого мужика та... прала другому сорочечку і усе прочеє... так таке наведеніє було, що ну! Усі чорти покидали роботу та, хто на колодки, а хто на плоти, на хати, скрізь товпляться, що як би то подивитись на таких грішників, що ще зроду їх і не бачили! Таки точнісінько як на ведмедів збіглися дивитися, так і на них. А далі, далі, спасибі людям, як розвередовались, та розібрались добре, та пустили на всі заставки, так і дотовпу нема у пеклі! Та й чортам полегшало: перш, було, чорти і на дривітні колоддя колють, чорти і пічкурами, чорти і за смолою, і за вугіллям; куди не задумай, усе вони, усе вони, сердешні, відбували, щоб тільки тих грішників по казанам уконтентувати; а віддихнути, а пожартовати меж собою — бо і меж ними є і молоді, і усякої натури — хоч поборотись, або у скраклі, та й до самого женихання ніколи було. І ніч і день, і ніч і день на панщині. Чорт їх зна, як вони не виздыхали від такої надсади. Я й старшина над ними, та й мені лихо було: нікого, було, і у двір узяти від панщини; не було в мене ні кухаря, ні хлопця, ні машталіра; сам собі, було, і обідати варю, і коня наповаю, і чоботи латаю, і ще скрізь оббігаю та назирну, де і як хлопці мої справляються. Тільки така і була, що платтячко моє перемивала та коли, було, головку змиє, а після обід поськає; вже без сього мені не можна, бо я трошки собі панської натури. Як же наддали від вас, не знаю після чого і від чого, тільки дехто розказує, що як люди умніші стали, та як посипали до нас, так батечки! Я не знав, де їх у сина і дівати. Таки так і сиплють, так і сиплють!

От і вскочили якось-то жид і хранцуз. Жид зараз порядивсь парові печі строїти, щоб менш кошту тратити, а грішників дужче пришкварювати; та й перебрав же, вражий син, до гаспида грошей, і пообманював таки пекельного, і клюшника, і токового, і деяких прочих приказних, та таки зробив паровики славні, що навряд і у водолазьких винокурів [7] так добре, як у нас у пеклі. Тільки ж що? Узав та й вивів трубницю у ту землю, де хранцуз живе; та як пустили паровики на роботу, душники повідкривали, то дим з наших паровиків і повалить до

хранцуза. Ті зараз показяться, збісяться... давай різатись! їм же там і нужди мало, а мені тогді найгірше лихо. Як о поводі вода, так душі посиплються після того сюди, що ніяким побитом і не справишся. Той прибіг — пачепорт показує; той пита, куди, у яку кучу, до якого діла йти; той свою біду розказує, що він на тім світі покинув, хто він там був, що робив; а вже письменні! так ті хмені найгірш усіх! Як стануть мені віршами читати, а другі мене зопиняти, що я не проти граматики яке слово сказав, то я плюну їм межи очі та й утікаю додому. Оттака-то мені халепа була! Та спасибі, хранцуз, той, що з жидом до мене ускочив, той прийнявсь порядковати; зараз каже: "Нада-треба вам, мусьє, по-панськи жити, а то грішники вас замучать".

— Що ж з того, що буду по-панськи жити? Усе ж таки треба коло них поратись; а коло мене і нікому панькатись.

— Озьмім, каже, усіх чортів у прислугу.

— А на панщині хто зостанеться? І пічки погаснуть, казани і сковороди попростивають.

— Но, но, мусьє, — каже він, — усе буде фор-б'є7. Поки будеш просто жити, уся робота на тобі лежатиметь, а як станеш жити по-панськи, то і діла тобі ніякого не буде, будеш на подушках довго спати, і пити, і гуляти, а слава буде йти, що усе ти сам трудишся. Лягай лишень, мусьє, спати; завтра устанеш, подивишся і сам скажеш: "фор-б'є!" [8]

— От я послухав його і дав йому волю робити, що він хоче. Прокинувсь, ще стало на світ заньматись, а хранцуз і тут: "Но, но, мусьє, куш, [9] — каже, — спи. Коли пан, так і роби по-панськи: пани не устають досвіта; я тобі скажу, коли пора буде уставати". От я і захріп вп'ять. Та вже середу дня увійшов він до мене та й каже: "От тепер пора, уставай, мусьє!" Зараз і подав мені і чаю, і кохве гарячого та гарячого; нічого робити: хоч погане, а п'ю, бо пани п'ють і хранцуз велить. Далі ввійшов я у свою світлицю, аж побіля дверей стоять усе чорти у каптанах,

позументами пообшиваних; стоять, і не поворушаться, і пильненько мені в вічі дивляться. Я їх нічого не питаю, вени мені нічого не кажуть. Тільки що хотів я у кімнату піти, зараз аж троє кинулись їх мені двері відчиняти. "Еге! — думаю собі. — Се вже я паном став, не треба трудитися самому і дверей відчиняти". Я зазирнув у прихожу, аж там грішників найшло нових до пропасті! А один чорт, у каптані у хорошому, круг їх ходить та їм розказує: "Нашому пану ніколи; такого діла прийшло, що не то що; приходьте завтра; а кому пильна нужда, подавайте бумаги". Повіялись мої грішники вон з хати, а я з хранцузом "ких, ких, ких, ких!" — аж лягаємо та сміємося, що пообдурювали народ: вони думають, що мені діла багацько, що ніколи і носа втерти, а ми тут з хранцузом випили на калган гнатої та сокрушили печене поросю та пряжену яєшню. О хто б то не приходив опісля, через увесь день, зараз мої лакеї і кажуть: "Пану ніколи, діла багацько!" А я увесьденички то на подушках валявся, то сидючи дрімав, то з хранцузом у дурня та в дамки грали. А обідати подали вже нам на захід сонця. Та що ж то за обід мудрий був! Чого-то там не було? Аж пальці пообсмоктував. Адже ти, Хомо, обідав в мене, то й знаєш.

— Обідав, — каже Хома, — спасибі тобі, і вмру не забуду, яке-то усе смашне було і які напички були мудрі!

— Еге, за сеє всеє дякую своєму хранцузу, — казав Юдун, — він із чортів набрав і кухарів, і клюшників, лакеїв, і хлопців; до моїх жінок, що їх є в мене аж тридев'ять, поприставляв і дівок, і прачок, і кухарок; та й дочок моїх, що ще які є маненькі, так і мамок, і няньок, і усього, чого де треба, усякого народу є, як і у великого пана. І те ж таки як і у панськім дворі: вони байдаки б'ють, у карти грають, горілку добре п'ють, по вечорницям шляються, дівчат обдурюють; які дам гроші на закупку, чого часом бува треба, то вони половину їх украдуть, проп'ють, а щот подадуть на всі, чисто пішли у розход.

Бачачи, що усюди ж то у прислузі чорти, усюди чорти, подумав собі: який же гаспид коло казанів на заводі? І думав, що усі печі, мабуть, погасли, а грішники досі поснули ради скуки. От хранцуз, оповістивши

наперед, що пан піде завод обглядати, щоб усяк був при своєму місці, і щоб робили пильно, і щоб до пана ніхто не підходив ні з чим, от тогді і повів мене обглядати. Так батечку мій! Як то було усе хороше! Робота таки йде, як і йшла. Тільки замість того, щоб чорти були на панщині, так усе грішники, так, які з них поганенькі. Ті таки, що заробили, так ті по казанам та на сковородах лежать, на крюччях висять і де кому як треба; і їм добре було, що простор, не тісно; а завалючі грішники, так ті усі у роботі: живжики, що дівчат і чужих жінок обдурювали та перед ними, буцімто справді їх любили, що усе охали, щоб, бач, котора б то пожаліла його та і кинулась би йому на шию, так такі сиділи край устя у печей та усе знай охали, як і в вас, а через теє їх охання вогонь роздували по печам, і він усе більш палав. У казанах кип'ячу смолу ополониками мішали, і котрий грішник винирне, то він його гарячою смолою і обіллє, не хто як ті, що по судам більш нічого не робили, тільки справки вигадували та їх писали і тими справками мішали усе діло, як у казані смолу, і допекали тепер грішникам кип'ячою смолою, як живим людям справками.

Сеє слухаючи, наш Масляк подумав собі: "їх би годилося і у самий казанок утопити. Знаю я їх". Се то він згадав, як попавсь, було, у їх руки, як побив німого старця. А Юдун усе розказує:

— На дривітні колоддя кололи, у дрова рубали і на липину трощили ті синки, що худобу, яку батьки позбирали, так вони з великої попереводили не знать на віщо, п'ючи і гуляючи і з недобрими проживаючи. Смолу гнали з письменних: що не зна у письмі ніякого товку, попаде книжку б то і добреньку, так як вона не по-вашому писана, так він її і перепише по-вашому; а не вміючи не тільки чужого язика, та гаразд і свого, та так наварняка, що з доброї книжки зробить, хоч її покинь овсі. Так таких-то сюди до нас коріння переводити та з них гнати смолу на лихо людям. Побіля душників у печах, щоб дим та пар лишній випускати, приставлені ті, що були судящими та діла не робили, тільки що підписовали, що писар скаже і що положить перед ним; хоч догори ногами положи, то він і підпише. То як йому там писар кумандував: "підписуй!" — то й тут нема йому другої роботи, як слухати, як закричать:

"Відверни!", — то він і відверне; не трудне діло; по його розуму і робота, а мені усе легше, що вже чорта лишнього не приставляй до такого ледачого діла. Ключниками пекельними настановили одкупщиків, та не з тих самих великих, що сам одкуп содержить, і не главних повірених; тим не можна ніякого діла уручити, ті — у самім гарячішій казані на самім споді і не виринають ніколи наверх, а тільки бульбахи пускають; а настановлені до роздачі з підвалів смоли такі, що були підвальні, шинкарі, підтовкачки і усяка така дрянь. їм се діло, розливати та розміряти, знакове; тільки вже йому тяжко та важко, що не може нікого обміряти ні підтовкнути; бо що останеться за роздачею від кухви, так розтоплють та кип'яток і виллють на нього. Так то-то вже йому, сердешному, мученіє, як розлива! Обмірив би, підтовкнув би, як робив з горілкою, так біда буде; та вже, проти своєї натури, налива якраз повну міру і тяжко-тяжко здиха. Та опріч роботи на заводі, є поганеньким грішникам і в мене у дворі робота. Я вже, знаєш, як вже єсть пан, так повечеряю на усі заставки та й не можу швидко заснути, так мені казки кажуть ті, що понаписовали путечествія, що у яких землях вони були і які дива видали, та не справді що їздили, а так понаписовали брехеньок, що буцім були у такій землі, де люди догори ногами ходять, і усеє такеє, що книжка б то товста, та немає в ній ні ладу ні переладу; так я його за те — казки розказоватъ: нехай бреше, що хоче, а я буду під неї спати, не слухаючи його теревенів. І як я вже пан, то вже в мене і грошей, і усякої худоби багацько, так вже страшно стало і злодіїв, от і треба собак: де ж їх узяти? Отже, я і вигадав: дуже-дуже багато швандяє сюди гольтіпак, що, нічого не вміючи і нічого не знаючи, туди хочуть за добрими людьми. Бач, писали люди вірші, та так розумно написали, що усяк їх напам'ять повиучував і їх імення усяк зна; так ке стану і я вірші писати; та як завіршує... так батечку мій!... і скиглить, і хрюка, і пищить, і скавучить, і усе б то, по його думці, так жалібно та жалібно!... Куди мені з ними діватися? Думав, думав, далі, гайда надвір, брешіть уночі, замість шавок. Що ж? От послухати! Той дума, що вже він медеян, та й силкується гавкати і щоб то і товсто, і страшно, так тільки сміху собі наробить. Інший заведе-заведє, так що ну; та не зведе кінців, та тільки вже мовчки гарчить на других. Та так усі, дуріють, дуріють, а я, знаєш, по-панськи, не сплю та слухаю їх, та кишки зо сміху порву, а вони — на усі заводи. Еге!

Та тут добро роблять: скавучать та гарчать, а народ і боїться до них і приступити, от мені і не страшно. А ще з них такі є, що до них ні приступу! Усе гарчить, то і завие, та усе б то, по його думці, на віршах, а воно і чорт його не розбере, що воно таке; та кидається, та мотається; так я вже нічого, їх на цеп; бо на надвірних віршаників часом находить, так ті ще нічого, нехай уночі брешуть, що мало хто і чує, а сії вже — і уніч і удень, тільки народ знущають та кидаються усюди; так нехай же посидять на цепку та віршами гергочуть, то інший побоїться і близько до мого двора підійти. А мені і на руку ковінька!

Є в мене робота і молодицям, і дівчатам, і старим бабам з вашого роду. Оттих кивух, моргух, що маючи своїх мужиків, та на чужих або на парубків кивали та моргали, та сюди та туди заводили, так ту, до мене яка появиться, так так зараз, зачепивши за плахту або за спідницю, та на височенний дрючок і піднімемо, нехай згори розгляда та розслуха, відкіль вітер повіва, та так і морга, і кива, згадуючи своє кивання на людей; от у усьому пеклі і є звістка, відкіля вітер віє. Цокотухи та ляскухи, що, покинувши і мужиків, і господарство, і діточок, зійдуться докупи, та усіх осуждають, та підбріхують других, та сварки та смутки заводять, так я тих — у мої сади до ягід, щоб замість трещоток терчали та горобців відганяли. А ще бувають і такі, що бідний мужик де хоч озьми, хоч душу продай, у дітей останнє заberi, та купуй їй то плаhti, то очіпки, то стьожки, сьогодні одне, завтра друге і усеє таке, та як убереться, так що і усеї худоби на год не стане, що люди сміються та аж жахаються від неї, а вона дума собі: яка я собі хороша. Оттака як попадеться до мене, що, знаєш, справжнього пекла не заслужила, а так попала сюди тільки на панщину, так я таких — на мої огороди до струків, замість опудала; нехай їх ляка, як лякала людей. Та і усяким є у мене усяке добро!

Достається і писачкам. Наплодилося до ката у вас таких, що пишуть повісті та романці і усякі теревені, [10] так я їх — бач, охочі трудитися — у мої сади, то на конюшенний двір, то у вівчарню, щоб скрізь гнійок до купок змітали та гори насипали; бач, як бува по панським садам. Та як їх робота і тут така, як і на вашому світові, що з ледащого ледащим

ледащо зліплене, то воно, як і у вас нікуди не годилося, так і тут від вітру розсипається, а їм знову треба ліпити; та і ліплять же хлопці гарно! Точнісінько, як колись і книжки зліплювали! А ті, що дума, як би людей обібрати та і обдурити... от і вигада: "Я, каже, напишу вам півтора десятка книжок; дайте-ке грошики сюди, а книжки опісля пришлю". Гроші скинулися, дали, а книжки де? Овва! В нього не тільки нема понаписованих книжок, та у голові і глузду нема на пів-книжки, щоб йому об тім і написати, за що узявся; а йому і байдуже! Він одурив мир, та цілковими у кишені побрязкує, та горілочку похлистує, а макухою з рогозом заїдає; звісно, з розкоші. Так ті в мене приставлені малих дітей тішити: то догори ногами ходять, то стовбула перекидаються, то бульбахи дмуть, то у виворочених кожухах рачки лазять; аби б діти сміялися, як на вашім світі люди з них сміялися. А ті, що самі ніколи нічого путнього не написали, а тільки вздрить яку книжку, так її і закепкує: і не туди писано, і не так розказано, і те не так, і се не сьак, та часом такого прибреше, що чого і у книжці того нема і чоловік зроду не писав, а він каже, ще там сее і онее є пописано, та каже: "Я порядився вам виказовати, де що не так по книжкам є, бо я усе знаю, і я вже так напишу, що ніхто проти мене не вдере"; як же вчистить, так хоч утікай! і прочитаючи його роботи книжку, зараз у хаті кури, а то завадить. Про других же, так на всі заставки лає і кепкує. Так я його і тут до такого ж діла: охочий був доглядатись, де не до шмиги, де не чисто, не гладко; так чисть, голубчику, пекельні і пригребиці та попід тинами, попід плотами, усюди по кутках, попід приспами, і де помії виливають, і по трубах сажу вичищай, коли такий охочий вичищати; та ще ні віника, ні лопати не даю: які руки на світі книжки вичищали, тими руками і тут вичищай, підбирай, винось, викидай...

— Та ну їх ізo всім! Усіх поганеньких грішників, таких, що не дуже пекельну муку заробили, таких і не пере лічиш; та стільки набирається їх, що я вже швидко не придумаю, яку і кару їм накладати. Бач, люди стали хитріш чорта: таке зло сконпонує, що не знаєш, чим його і карати. Так оттим-то я вже на ваші ледащі душі і не кваплюсь; а з твоєю, запліснявілою, що мені робити? Куди і на що вона мені пригодна? Орудуй нею до якого часу. А коли хочеш мені віддяковати за те, що я тебе навчу,

що усякий скарб, який тільки де є, усякий, коли схочеш, так і забереш;
так от чим мені віддружи... та гляди, не

полінуйся і не збреши...

— Батечку ріднесенький, таточку, голубчику! — аж заскавучав наш Масляк, почувши від Юдуна про таке добро; і підплигує, і присіда, і за руки його хвата, і усе обіщається: "Не збрешу; от тобі хрест..." — та й перехрестився... Шарах!., аж тільки загуло, і мов собака заскиглила, утікаючи в ліс... Озирнувся наш Масляк... нема ні Юдуна, ні шатрів, ні чортів, ні чортих, і музики катма! Стоїть він, сердека, на узліссі, у тернових кущах! Приглядився, аж над самісінькою кручею прекрутенною стоїть, а унизу річка шумить та гуде, звісно, як після поводи, на великодніх святах; тільки б ще на ступінь ступив, тут би і чорту баран, попався б Юдуну у лапи. Побачивши таку бідку, так сердешний Хома зжахнувся, що й сам себе не стямив! Ухопився, хоч і руки у кров сколов, за тернові кущі і став пробі кричати!... Кричить і розгляда, де він і у яким єсть іменно місці, аж ось і розглядив, що за річкою — його село Джигунівка, і якраз на тім боці, на піщаному березі, празникові колиски постановлені, і парубки з дівчатами качаються, деякі так ходять та христосуються, жартують меж собою, хлопці навбитки б'ються червоними яйцями, дівтора тож біга промеж жінками, що винесли на продаж і крашанки, і горіхи, і мочені кислички, і усякі празникові ласощі.

Пізнав Хома своїх людей, став ще дужче гукати і на усі заводи кричати... аж ось парубоцтво почуло, що чоловік кричить, та не знають хто; та вже ж хто не є, а треба рятувати. От моторніші кинулись до греблі, відчепили мірошників човен, налагодили його, справили усе та й поїхали визволяти, хто там кричить. Повилазивши з човна, поки-то ще на ту кручу зідралися, а Хома усе пробі реве. Як вже підійшли до нього, тогді тільки пізнали, що то є Масляк; а відкіля він узявся, так усі дивувалися, бо чули, що він сидить ув острозі, та не знали певно, чи за корчемство, чи за яку другу бідку; і коли він відтіля вислобонився, нічого не чули. Стали його розпитовати, чого він сюди зайшов, чого кричить, чого аж прикипів до кущів? Так він вже нічого і не тямить, тільки знай

кричить: "Юдуне, Юдуне! батечку рідненький, давай гроші, озьми з мене душу!..." — і усе такеє... Возилися з ним хлопці, возилися... морока, та й годі!... Далі нічого робити, зв'язали любенько йому руки, щоб не пручався, та й утерєбили у човен і приїхали на той бік. Тут усі позбігалися дивитися, кого хлопці привезли? Зараз усі і пізнали, що то єсть іменно Хома Масляк. До нього з розпитками, так він знай своє співа усе: "Юдун та Юдун, дай, таточку, грошей". А що воно є і до чого се він каже, ніхто його і у товк не озьме!

Аж ось прибігла і жінка його: стала розпитовати, і просить, і лаєть, вже і голосить над ним, а він усе своє товче... Відвели його додому, положили, зараз послали за знахурками; вже вони його і злизовали, і соняшниці заварювали, і як то вже не шептали і по зорям, і середу дня, і у саму глуху ніч, так нічого і не зробили. Та три тижня недужав; та що-то, як його узяти з кущів, так! рісочки у рот не брав: так-то налопався чортячої страви! От, як недужав та недужав, і усе йому що дальш, усе було трудніш, думала жінка та таки і знахурки, що от-от-от помре, і уночі вже і свічку над ним світили, і сиділи над ним, і дожидали... а він разом: луп! та й заговорив: "А пошліть мені старого дядька Кирика Жабокрюку, та брата у третіх Пилипа Шикалку, та Талемона Нечосу; я щось їм скажу". Жінка зрадовалася, що от, мабуть, одужа, пильно послала по тих людей, а сама — до нього, та аж припада, та пита, чи не хоче чого з'їсти: "Може, буханця, або печеного яєчка, або мочених кисличок?..." — "Ні, — каже, — нічого не хочу; я вже добре наївся, буде з мене... нехай швидше люди прийдуть".

Як же позіходилися люди, та прийшли деякі і лишні, прийшов і пан Симейон, дяк таки з того села, так от їм сердешний Масляк і став розказовати про своє привиденіє, що в нього було з проклятим Юдуном, і як він у нього обідав, яку страву їв, які напички пив, як танцював і як Юдун йому розказовав, що які порядки є у пеклі... та як розказав усе, протягсь, хропнув тричі та тут при людях і вмер...

Кирик Жабокрюка, стар чоловік, довго стояв над ним, поки його вбирали, думав-думав щось довго, далі здихнув та й сказав: "А що, Хомо! От тобі і скарб!"

Оттак-то сюю повість розказовав мені пан Симейон, джигунівський дяк. Вже не знаю, чи правда сьому була, чи півправди; чи так-то Юдун про пекло розказовав Маслякові, чи, може, дечого пан дяк і поприбріховав, я не знаю; а тільки нігде правди діти, як почув, яка є панщина у пеклі на тих, хто то повісті, то усякі ледащі книжки пише, так мене аж циганський піт пройняв. Та вже ж, що бабі, то і громаді. Коли товариство перестане писати, не буду і я; а то, далебі, що не втерплю.

2 — Тобто десятий тиждень після різдва був масничний.

3 — Тобто церковне свято Юрія, яке припадало на 6 травня.

4 — За біблійною легендою, дикі войовничі племена.

5 — Ідіть сюди (франц.).

6 — Перекручені назви французьких вин — шато-морго, шато-лафіт, рейнвейн, бордоське, шампанське, портер.

7 — Тобто у винокурів слободи Нова Водолага, яка знаходилася в 45 верстах від Харкова па річці Водолазі; тепер адміністративний центр Нововодолазького району Харківської області.

8 — Дуже добре (франц.).

9 — Лягай (франц.).